

Ny forskningsproposition – ny politik?

Den forskningspolitiska propositionen – den tolfte i ordningen i Sverige – har nu kommit. Mer ambitiös än tidigare ska den visa vägen mot 2030-talet med en tioårsplan inte bara för forskningen utan också för Sverige som «kunskapsnation». I det begreppet ryms en mängd olika ting: grundforskning förstås, men också samhällsproblem, industriell konkurrenskraft, utbildning, integration och en rad andra saker ska fångas in i en och samma ram.

MATS BENNER,
Professor,
Ekonomihögskolan, Lunds
universitet och KTH
mats.benner@fek.lu.se

SVERKER SÖRLIN,
Professor,
Historiska studier av teknik,
vetenskap och miljö, KTH
sverker.sorlin@abe.kth.se

En nyckelformulering är denna: «Sverige skall vara ett av världens främsta forsknings- och innovationsländer och en ledande kunskapsnation, där högkvalitativ forskning, högre utbildning och innovation leder till samhällets utveckling och välfärd, näringslivets konkurrenskraft och svarar mot de samhällsutmaningar vi står inför, både i Sverige och globalt» (Prop 2016/2017: 50 sidan 20).

Propositionen har med andra ord en del att ta itu med, på både kort och lång sikt.

Den inleds, på sedvanligt manér, av en problemöversikt, där en mängd olika problem och utmaningar listas. Det handlar om den svenska forskningens kvalitet och internationella synlighet, som inte riktigt lever upp till förväntningarna. Miljöhot och klimatomställningar är självklart med, men också sjukskrivningar och psykisk ohälsa. Regeringen Löfven, som har en utpräglad näringspolitisk profil, lyfter naturligt nog frågor om innovation och konkurrenskraft. Löfven leder en koalitionsministär, där Miljöpartiets profil också måste lyftas fram. Därför är frågor om hållbarhet och framväxande fenomen som miljö- och klimatomställning och en «cirkulär och biobaserad ekonomi» betonade.

Slutligen är detta en regering med en feministisk framtoning, och jämställdhet mellan könen dyker återkommande upp i propositionen, kring karriärvägar, fördelning av forskningsresurser men också kring särskilda tematiker inom forskningen.

Vad finns då mer specifikt i propositionen? En hel del, mer nya pengar än man kunde förvänta sig – nästan tre miljarder kronor mer per år, låt vara med en långsam upptrappning – och alltså många ambitioner. Hit hör att stärka humaniora och samhällsvetenskap, förbättra jämställdheten i forskarsamhället, att ge yngre forskare bättre villkor och att öka friheten för enskilda forskare att bearbeta svåra problem. Den absolut mest tongivande delen av propositionen handlar dock om samverkan och tematiska prioriteringar. Den borgerliga Regeringen Reinfeldts starka betoning på excellens och resurskoncentration bryts, åtminstone i retoriken, och ersätts av en diskurs men också praktik som i högre grad betonar samverkan mellan olika intressenter och inriktning mot olika typer av samhällsproblem. Forskningspropositionens titel är också talande: «Kunskap i samverkan – för samhällets utmaningar och stärkt konkurrenskraft» heter den. Exit (herr) excellens.

Samverkan först. Ordet nämns över 200 gånger i propositionen, och får något av ett forskningspolitiskt genombrott i Sverige – snart två decennier efter det att en annan socialdemokratisk minister, Carl Tham, gjorde tredje uppgiften till en lagstadgad funktion hos universiteterna. Samverkan ska synas i hur basresurserna till universiteterna fördelas men ska också genomsyra hur de framtida forsknings-

prioriteringarna genomförs. Det är med andra ord samverkan i många olika dimensioner som är målet: samverkan mellan olika ämnesområden – medicin, teknik, humaniora till exempel. Lärosätenas samverkan med samhällsintressenter ska förstärkas. Sedan ska också samverkan mellan olika aktörer och organisationer inom forskningspolitiken vidgas – forskningsfinansiärer, universitet och andra intressenter ska bli bättre på att finna långsiktiga samarbetsformer.

Prioriteringar sedan. Denna proposition sticker ut ganska markant. Den liknar faktiskt mer 1980-talets ganska detaljerade propositioner, där olika områden pekades ut efter diverse politiska processer. Den gången var det områden som materialvetenskap och bioteknik som formade listan; nu är det andra tematiker som dominerar – life science, tillgänglighet, samhällsbyggande, antibiotikaresistens, migration/rasism och så vidare. Efter ett långt mellanspel av mer generella styrformer gör nu de prioriterade områdena comeback på allvar.

Regeringen bryter därför det svenska tabut inför långsiktiga forskningsprogram som kan ge lärosätena stöd för verklig kraftsamling. Man talar klokt och visionärt, om än inte alldeles färdigtänkt, om nya typer av gränsöverskridande kunskapsmiljöer där utbildning, forskning och samverkan med samhället ska rymmas tillsammans. Dessa ska finnas inom en lång rad områden, några av dem är tioåriga medan andra har en mer begränsad livslängd. De tioåriga programmen får en samlad budget per program på ganska ansevärda nivåer (från 25 till 130 miljoner kronor årligen öronmärks till dem). Den exakta formuleringen av programmen – de finns inom områdena klimat, hållbart samhällsbyggande, tillgänglighetsdesign, migration och integration, antibiotikaresistens, tillämpad välfärdsforskning och arbetslivsforskning,

“mer nya pengar än man kunde förvänta sig – nästan tre miljarder kronor mer per år”

Minister för högre utbildning och forskning Helene Hellmark Knutsson.

Foto: Mikael Lundgren/Regeringskanaliet

skola och lärande - skjuts dock framåt och läggs som ett ansvar på forskningsfinansiärerna. Områdena är väl motiverade och det finns kompetensbaser utgå ifrån så att medlen blir väl använda. Man kan förstås fråga hur just dessa satsningar ska forma den typ av kunskap som kan göra Sverige till en ledande kunskapsnation. Å andra sidan är – ungefär som vi antydde i *Forskningspolitik 2016:2* – ansvarstagandet för miljö, klimat och samhälle propositionens övergripande idé och eftersom råden sällan eller aldrig inleder program av egen kraft i Sverige så är denna kombination av prioritering och grundforskning näraliggande.

Samverkansprogrammen kommer till en annan process, där framför allt det na-

“Samverkan först. Ordet nämns över 200 gånger i propositionen”

tionella innovationsrådet, som leds av statsministern, har varit tongivande. Dessa program har en markant näringspolitisk profil: de omfattar sådant som «nästa generations resande och transporter», «smarta städer», «uppkopplad industri och nya material», «life science» och alltså den grönt profilerade «cirkulär och biobaserad ekonomi». Här är detaljerna ännu mindre klara än för de nationella programmen, i vissa fall tillskjuts nya pengar men i andra fall handlar det mer om en ometikettering av redan insatta resurser.

Det märks i propositionen att det råder viss ovana vid att hantera olika program- och stödformer och våga av hur de ska förhålla sig till varandra. Regeringen Reinfeldt införde som bekant de strategiska forskningsområdena och de strategiska innovationsområdena. Dessa två stödformer blir kvar, delvis inbyggda i universitetens basfinansiering, och till dem ska nu

“Efter ett långt mellanspel av mer generella styrformer gör nu de prioriterade områdena comeback på allvar”

alltså läggas Regeringen Löfvens egna stödmodeller med «nationella forskningsprogram», «nationella samverkansprogram» och «särskilda forskningsinsatser». Tillsammans med den rika flora av programstöd som finns hos andra finansiärer, till exempel forskningsstiftelserna SSF och MISTRA liksom inom EU, blir det ett rikt utbud på marknaden.

En ganska överraskande, och rätt uppfriskande, förändring är att Universitets-

och utökad samverkan. Längre var ett huvudtema i debatten – också hos regeringen – att basanslagen till universiteten skulle förstärkas kraftigt. Det skulle utvidga handlingsrummet för svenska universitet och ge dem möjlighet att nå dessa ambitiösa mål på egen hand utan pekpinna från regeringen eller från finansiärerna. Nu blir det en viss förstärkning av universitetens basanslag – uppskattningsvis på cirka fem procent – men inte i närheten av de ursprungliga förväntningarna. Ortodoxa krafter vid universiteten, och universitetslärarnas fackförening SULF, har redan anmält att de hellre skulle vilja ha ännu större basanslag till lärosätena. Regeringens pro-

position får tolkas som att politik är att vilja, och därmed välja.

Två svåra områden skjuts på framtiden: resurstilldelningssystemet och betydelsen av det internationella samarbetet. Tiden blev för knapp och man hann inte med att ta fram något tillräckligt bra underlag, är det intryck som ges.

Propositionen ger ett blandat intryck. Prioriteringarna är överlag rimliga och förståeliga, och det tioåriga perspektivet är vettigt. Vettigt är också ambitionen att knyta de prioriterade områdena inte bara till forskning utan också till utbildning och samverkan. Rent allmänt är det befriande att forskningspolitiken är öppen med sin politik: att ge kunskapen en riktning och förorda en omställning för hållbarhet och mot klimatförändring.

Samtidigt ger prioriteringarna ett litet oöverskådligt intryck: här blandas stort och smått, mycket specifika områden med ganska allmänna tematiker, och det exakta genomförandet skjuter regeringen framför sig. En stor miss är att regeringen inte en gång för alla tagit itu med det svenska resursfördelningssystemet och dess ålderdomliga och byråkratiska sätt att fördela resurser till utbildningen. Risken är att de prioriteringar som görs i propositionen ytterligare förstärker klyftan mellan utbildning och forskning, och att ett allt rikare forskningssystem fjärras ifrån ett utbildningsutbud som styrs av en egendomlig mix av statliga påbud och studentefterfrågan. Detta om något är en nyckelfråga för en liten men ambitiös och som det nu visar sig ganska självständig och kaxig kunskapsnation som Sverige. 🗨